

HERKÜL MİLLAS
18 Ağustos 2015
ZAMAN GAZETESİ

Dili ve dilleri tartıştık ve tartışıyoruz; bu alanda “devrimler” yapıldı, yasaklar getirildi, sonsuz kavgalar edildi. Yalnız Türkiye’de değil, bütün ülkelerde dil sorunu “millilikle” birlikte ortaya çıktı.

Feodalite ve imparatorluklar döneminde dil ya hiç sorun değildi veya siyasi ağırlığı farklıydı. Geçmişte “aydınlar” döneme göre egemen olan ve lingua franca sayılan ortak bir dili kullanırdı: Yunanca, Latince, Arapça, Fransızca vb. Bu normal sayılırdı. Yerel toplumlar ise sonsuz sayıda dil ve lehçeyi kullanırdı. Her devletin içinde onlarca dil ve lehçe barınabilirdi. Ulus devletleri oluşmaya başlayınca ülkenin/milletin dili de oluşmaya/oluşturulmaya başlandı. Şimdi dünyamızın binlere varan diller yok olma yolunda. Geçmişte de “kaybolmuş” diller olmuştur; ama şimdi yok edilme temposu hızlandı. Her milli devlet içinde egemen (milli) dil, gördüğü destek ve sağladığı avantajlarla öteki dil ve lehçeleri tedavülden çıkarıyor.

“Milli dil” milli devletlerle ilişkili sıradan bir olgu değildir, dil milli devletlerin kuruluş öğelerinin temel taşlarından biridir. Dünyanın her yanında aynı gelişmeyi görüyoruz. Önce aydınların bir kesimi bir dilin önemini vurguluyor; bu alanda sözlükler ve dilbilgileri hazırlanıyor, edebiyat metinlerinden bir “kanon” oluşturuluyor (yani “milli edebiyatımızın temel metinleri” külliyyatı yaratılıyor), dil eğitime özel önem veriliyor, ortak lingua franca'dan “milli dile” geçiliyor, dil alanında reform ve devrimler yapılıyor, diller “arındırılıyor” ve millileşiyor. Böylece pek çok ülkede ecdadın diline erişildiği varsayılıyor. Özel dil kurumları ve üniversite birimleri bu çabalara destek veriyor ve öncülük ediyor. Dillerin “temiz” kalmasına ve başka dillerin etkisinde kalmamasına çalışılıyor. Dillerin varlığı ile milletin varlığı arasında kültürel bir bağ varsayılıyor. Ve nasıl büyük bir ironidir, ülke içinde var olmuş olan pek çok farklı dil ve lehçeleri yok eden bu “milli dilin” yok olmaması için cansiperane çabalara girişiliyor.

Bu gelişmeleri her milli hareketlenmede ve kurulmak istenen milli devlet girişimlerinde bugün de aynen görüyoruz. Bu alanda söz sahibi olanlar konuyu belli açılardan ele almakta. Örneğin, milli dillere saygının gereği vurgulanmakta ve gelişmiş Batılı demokratik ülkelerdeki uygulamalar ve ilkeler hatırlatılmakta. Bazen milli veya etnik dil ile anadil arasında birebir bir ilişki varsayıp “milli” dil savunulmakta. (Bu arada pek çok anadil yok edilmektedir.) Bu yaklaşımın arkasındaki temel tez “insan hakları” kavramıdır. Çocukların ana dillerini kullanmasının pedagojik önemi ve gereği de temel bir söylemdir. Bütün bu milli dil savunmalarının bilimsel alanları çeşitlidir: siyaset bilimi ve insan hakları, tarih bilimi, uluslararası ilişkiler ve ilkeleri, pedagoji, sosyal psikoloji gibi.

Dilbilimin sessizliği

Ama ilginçtir bu alanda en az sesini duyuran, dilbilimcilerdir. Dilbilimcilerin uğraşı genellikle milli çalışmalara destek vermekle sınırlıdır; sözlükler ve gramerler hazırlamak gibi işleri üstlenirler. Benim “dilbilimin eksikliği” derken kastettiğim, çağdaş dilbilimin dil olgusuna nasıl baktığı, dilleri nasıl tanımlayıp değerlendirdiği konusundaki sessizliğidir. Çünkü dilbilimin dil anlayışıyla milli devlet kurucularının dil algısı farklıdır. Milli devlet kurucularına göre dilin önemi ve rolü milli devlet kurma olayındaki etkisi kadardır. Oysa dilbiliminin dil olgusuna bakışı milli devletin de ötesindedir; hatta ondan bağımsızdır. Milli devlet siyaseti ve vizyonu güdenlerle (bunlara kısaca “siyasiler” diyeceğim) dilbilimciler olaya aynı açıdan bakmamakta ve bunun sonucunda gelişmelere farklı anlamlar vermektedir.

Birkaç örnek yararlı olabilir. Siyasiler (ve siyaset yapan dilbilimciler) dili bir amaç için kullanırlar, bir millet ve bir milli devlet oluşturmak için; oysa dilbilimciler için dil araç değildir, dili “kullanmazlar”; dili izlerler, onu anlamaya ve yorumlamaya çalışırlar. Siyasiler dilin seyrine müdahale ederler, onu etkilerler; dilbilimciler dillerin yasalarını anlamaya çalışırlar. Siyasilere

göre doğru, gerekli, istenen dil vardır (ve istenmeyen lehçeler, ağızlar); dilbilimciler dilleri bu tür kategorilere ayırmazlar, bütün dilleri eşit değerde iletişim araçları olarak görürler. Dolayısıyla bu alanda tam bir zıtlıktan söz edilebilir: siyasiler bazı lehçelerin yok olmasına ve “bir milli dilin” oluşmasını hedef sayarken, dilbilimciler lehçelerin yok olmasını bir çeşitliliğin yok olması sayıp kayıp gibi görebilirler. Dilbilimcilere göre dil/lehçelerde doğru/yanlış yoktur; siyasiler ise biricik milli dilin temel sayılmasını savunurlar. (Dilbilimciler iletişim sorunlarından söz edebilirler.) Bu örnekler çoğaltılabilir ama sanırım temel fark, birinin araç olarak gördüğünü ötekinin olgu olarak ele almasıdır.

Ama asıl sorunsal (problematik) başkadır. Dilbilimcilerle siyasiler arasında bu alanda farklı bir yaklaşım varsa, bu farkın sonucu nedir? Milli dilin oluşum sürecinde dilbilimcilerden bağımsız yürütülen çalışmaların bedeli ne olmuştur? Bu alanda ne tür yanlışlar yapılmıştır? Dilbilimin temel ilkelerinin göz ardı edilmişse bu alanda zararlı girişimlerin olmamasına imkân var mı? Zararlı bir şeyler olmuşsa, nedir bunlar? Siyasiler dilbilimcilerle birlikte ve uyum içinde çalışmış olsalardı bu alanda ne tür hatalardan kaçınılmış olacaktı? Dil olayına bu açıdan yaklaşılmamış olduğuna inanıyorum.

Milli devlet kurma aşamasında, yani bir millilik fırtınası süresinde yapılanları eleştirmek kolay değildi. Türkiye’de bu sürede dilbilimciler siyasi kararları uygulamakla yükümlüydüler. Yapılanları yanlış ve abartılı bulanlar o milli dönemde seslerini pek yükseltmediler. Çünkü itirazlarını açıkladıklarında “milli bir girişime/proje” karşı çıkmış gibi olacaktı. Örneğin, milli bir dil devrimini eleştirmek, ihanete yakın bir tutum olarak algılanacaktı.

Ancak günümüzde bu millilik basıncı ve baskısı azalmıştır. Özellikle AB deneyimi kapsamında, yerel dillerin korunması da gündeme gelmiştir. Tabii bugün yaşanan bir “dört yolda kararsızlık” durumudur. Bir yanda (1) AB içinde her milletin “milli dili” hassasiyetle korunmakta ve her temsilci kendi milli dilinde konuşabilmekte; öte yanda (2) İngilizce pratikte bir lingua franca’ya dönüşmekte; yine başka bir yanda da (3) yerel dillerin ve lehçelerin kaybolmaması için çaba harcanmakta. Ben şahsen dördüncü yolu da yürüme, yani (4) dilbilimcilerin sesini duymak istiyorum: dil nedir, amaç mıdır, araç mıdır, değeri metafizik midir, gelecekte elimizde dil olarak ne kalacak, akıntıya karşı kürek çektiğimiz durumlar var mıdır, yanlışlarımız, göremediklerimiz, hatta şüphelenmediğimiz sakatlıklarımız nelerdir? İlgili reformlar, yasaklar, teşvikler ne anlama geliyor? Yapılmış olanların yarar/zarar bilançosu yapılabilir mi? Çıkmaza girmiş siyaseti değil, bu tür konuları konuşuyor olmamızı ne kadar isterdim.